

KONTRAST
Beograd, 2016.

Naziv originala:

DARLING RIVER

Sara Stridsberg

Copyright © Sara Stridsberg

Copyright © 2016 ovog izdanja Kontrast izdavaštvo

Urednik:

Vladimir Manigoda

Prevod:

Milena Podolšak

Lektura i korektura:

Danilo Lučić

Grafičko oblikovanje:

Jelena Lugonja

Štampa:

Kontrast štampa

Tiraž:

500

Izdavač:

Kontrast, Beograd

Klaonička 2, Žemun

e-mail: jakkontrast@gmail.com

kontrastizdavastvo.com

facebook.com/KontrastIzdavastvo

www.glif.rs

Prevod ove knjige pomogao je Savet za kulturu Kraljevine

Švedske

Översättningen har fått stöd från Kulturrådet

Translation of this book was supported by Swedish Arts

Council

KULTURRÅDET

SARA STRIDSBERG

DARLING

RIVER *Varyacje
na Dolores*

SUDBINA

Darling River (Lo)

Otac i ja smo se noću vozili kolima. U sumrak bismo pratili osvetljeni auto-put sve dok ne bismo izašli van grada, a zatim bismo sledili bujicu automobila koja se udaljavala od njega. Nakon nekog vremena, otac bi se isključio na neki od manjih lokalnih puteva, koji nas je odvodio dalje, u svetlost koja je jenjavala. Ponekad bi se desilo da na obodu grada pokupimo autostopere i prostitutke, ali najčešće bismo samo neznatno usporili i potom se klizajući, kao u usporenom snimku, provezli pored reda doteranih devojaka. Miris parfema bi pokuljao u kola kroz otvorene prozore, a sećam se i kako su drolje vadile svoja džepna ogledala, koja su držale u poklopcima od kutijica za puder, i tako stavljale do znanja da je razgovor za njih završen. Ispod mekanog jastuka od pudera krila su se njihova prava lica.

Otac je uvek pušio cigarete skroz do filtera – žar bi im bila usamljeni svitac koji je dugo počivao na volanu, pre nego što bi se otisnuo u nervozan, cikcak let po mračnim kolima. Izula bih cipele i podigla noge na instrument-tablu, jer me je nerviralo kada bi mi se donja strana butina slepila za ispucalo kožno sedište. Noć je padala dok smo se vozili i krupne zvezde bi počele da se ukazuju na nebu.

Očeva kola su bila zaista luksuzna, stari jaguar, kakvog su ljudi sanjali da imaju, samo što se iznutra polako raspadao, na sve strane rupe u tapacirungu iz kojih je virilo punjenje, nalik na iznenadne, upaljene rane. Puna dima, izgledala su kao kaka ćelija ili soba za saslušanje. Obično smo slušali klasičnu

muziku, Dvoržaka, Čajkovskog, Malera, i ta bi muzika raznežila oca.

Kiša je dugo padala. Tamnoplava karoserija izgledala je sveže oprano i netaknuto, nakon što bismo smo se ja i otac danima vozili unaokolo, kroz mlaku letnju kišu koja bi se u ovo doba godine uvek sručila na ove krajeve. Dobivanje kiše po krovu automobila i spori, hipnotišući pokreti brisača imali su uspavljujuće dejstvo na mene, a već sam i onako bila pospana od šećera i alkohola i premalo sna. Prošli bismo kroz šumu zahvaćenu požarom i nastavili dalje ka zelenom krajoliku sa krošnjama drveća teškim od kiše.

Leti bi šuma nadomak grada gorela nedeljama. Sećam se kako je otac u povratku često zaustavljao jaguara i posmatrao vatru koja je posezala za mladim brezovim šumarcima kraj puta. Očaran tim plamenim rešetkama, obožavao je da vozi kroz rasplamsalu, obasjanu noć. Kada bismo izašli iz šume, lice bi mu bilo crno od čađi.

Iako su nakon nekoliko godina šumski požari prestali, nastavili smo da se vozimo tuda i kada ih više nije bilo. Vozili smo se kroz godišnja doba, kroz vrućinu i sneg i grmljavinu i treperenje tek prolistale brezove šume. Tamo gde je požar uništio sve sada su rasli ljiljani i lupine. Latice čađavih ivica rastvorile su se tek godinama kasnije.

Otac bi pitao:

„Hoćeš da obrnemo krug kolima?“

Odgovorila bih:

„Umorna sam, hoću da spavam, hoću tabletu za spavanje.“

Otac bi insistirao:

„Možeš da spavaš u kolima. Namestiću ti da legneš na zadnje sedište. Vozićemo se dok se svetlost ne vrati.“

I tako bismo se opet našli na putu. Vozili smo se kroz razbuktalu šumu nadomak grada. Vozili smo se s otvorenim prozorima. Oči su mi suzile od dima. Držala sam pamučnu majicu na ustima kako bih sprečila probadanje u plućima. Ponekad bi se dogodilo da provedemo čitavu noć van kuće jer je otac voleo da vozi sve dok se ne bi razdanilo. Tek tada smo mogli da se vratimo kući i odspavamo nekoliko sati pre nego što

se grad probudi. Sećam se blage peskovite boje svitanja, dozi-
vanja ptica u daljini i olakšanja kada bismo se najzad okrenuli
na auto-putu i uputili nazad ka gradu. Sa povratkom sunca
prestajao je strah od noći, krošnje drveća bi se polako ispunile
svetlošću.

Lako bi mi pripalo muka. Povraćala sam u male providne
kese koje je otac izbacivao kroz prozor, nakon što bi im pri ti-
travom svetlu proučio sadržaj. Često bi se u kesama našli samo
slatkiši i male količine alkohola i tablete za spavanje. Napravila
sam pravu umetnost od toga da povraćam, a da ne privučem
pažnju.

Odeća mi se još uvek oseća na dim od požara. Taj miris
zapravo nikada ni ne iščezne. A on, moj otac, umeo je da pos-
matra požar sa takvim uzbuđenjem u očima, kao da je on lično
zaslužan za njega. Kasnije mi je palo na pamet da mora da
smo tih noći sretali druge automobile, mora da smo prolazi-
li pored osvetljenih kuća. Pretpostavljam da je neko sigurno
pokušavao da ugasi te šumske požare. Sigurno je sve vrvelo
od ljudi i vozila hitnih službi, ali smo u mom sećanju nas dvo-
je uvek sami. Bili smo poslednji ljudi na svetu. Pripadali smo
samo noći i jedno drugom.

Vozili smo se kroz pšenična polja koja su se povijala pod
nebeskim svodom tamo gde bi umesto auto-puta nastupio vi-
jugavi seoski drum. Vozili smo se kroz mračne šumske pre-
dele. Vozili smo se sve dok nebo ne bi posvetlelo. Ispružila bih
ruku i zamalo mogla da dotaknem breze i telefonske stubove
koji su promicali pored. Ponekad bih zaspala sa nogama na
instrument-tabli i kada bih se probudila, i dalje smo bili u
pokretu. Ponekad bismo se odvezli sve do mora, putem kroz
borovu šumu, koja bi se iznenada razgrnula i otkrila uski po-
jas peščane obale pre strmih litica i ravnu, nepomičnu pučinu
okeana.

Krošnje hrastova su blistale, kao da ih odozdo obasjava
njihovo ostarelo korenje. Činilo se kao da unutar golemih sta-
bala bukti vatra. Životinje bi se, poput tamnih senki, iznenada
ukazale na drumu, a zatim bi isto tako naglo nestajale. Kada
bismo napokon stigli do obale i otvorenog mora, zapljusnuo

bi nas talas svetlosti, silovito, zaslepljujuće. Otac bi se svaki put jednako iznenadio kada bi mu svetlost dotakla oči. Dezorijentisano bi gledao oko sebe, trepćući; ostareo i ošamućen, kao da se vratio kući nakon dužeg boravka u bolnici. Pomislila bih da mu je jedina želja da samo nastavimo dalje, ka dubini mračne šume, dok sve oko nas ne prestane; kreštanje ptica, drveće, vreme, auto-put, pustošenje.

Jednog leta, pre mnogo godina, otac je namerno survao svoj mercedes u more, u činu osvete usmerene protiv moje majke. Sećam se kako se suvozačevo sedište polako punilo vodom, sećam se kako sam kao začarana zurila u sopstveno telo koje je, pričvršćeno pojasem za vezivanje, tonulo pod vodu. Odjednom je ostalo bez težine, a koža mi je svetlucala poput sedefa.

Vozili smo se ka izlazećem suncu. Vozili smo se kroz letnju kišu. Nije bilo svrhe da igde stajemo.

Kada bismo stigli do plaže, otac i ja smo odmah odlazili svako na svoju stranu. Jedino smo u kolima bili zajedno. Koračali bismo u sve većim krugovima. Sakupljala sam velike bele školjke i umivala se hladnom vodom kako bih ostala budna. Zaslepljujuće svetlo bi nas preplavilo i zavelo, a neuobičajno niski nebeski svod nekim je danima bio klaustrofobično skučen, a drugim širok i prostran. Otac bi čučao, pustivši da mu talasi skvase cipele i nogavice. Svuda oko nas ležali su pali albatrosi, a ja bih odvlačila te ptičije olupine u trsku, da ne bi ležali tu na otvorenom, napušteni, a ponekad sam im čak i priređivala sahranu.

Otac kao da bi ostario nakon tih noćnih vožnji. Kada bi mu jutarnja svetlost dotakla lice, na njemu bi se ukazala još jedna bora koju mu je noć iscrtala. Bili smo okruženi tepihom slane vode koja nikada ne miruje, tim tečnim, začaranim, nepojmljivim zlatom, beskrajnim. I tim čudesnim sjajnim oblacima koji bi se sjatili u samom dnu sumpornožutog neba, pre nego što bi se otkotrljali dalje, ka horizontu koji ih je halapljivo gutao.

Koža bi mi preplanula tokom tih ranih jutarnjih časova provedenih kraj mora, a ožiljci na kolenima i ručnim zglobovima zabeleli spram pepeljaste, indijanski mrke puti. Kasnije sam se pitala zašto smo uopšte provodili toliko vremena po plažama. Otac ih se zapravo gnušao, od mora bi mu pripalo muka, miris algi i graktanje ptica, istog trenutka bi ga obuzeo osećaj da se davi ili nekako drugačije biva uništen, preplavljen. Sećam se kako sam mislila da nam se tu ne može dogoditi niš-

ta loše. More nam ne želi ništa našao. More će nas sada ostaviti na miru. More je uzelo ono što mu pripada. Sada smo kvit.

Sve je bilo drugačije u onim retkim prilikama kada je još neko bio sa nama u kolima. Najčešće prostitutka sa kojom je otac vodio ljubav, dok sam se ja pravila da spavam na zadnjem sedištu, ispod svojih prljavih ćebadi. Otac im je šaputao imena sa takvom nežnošću u glasu kakvu nikada nije uputio mojoj majci. Jasmin, Beatris, Mari, Simon, Laura.

Stalno sam iščekivala nekakav znak. Blistavi procep u nebu nad nas. Šav pomilovanja koji bi iznenada popucao na toj mreškavoj, ravnodušnoj plavoj svili. Čeznula sam da se majka vrati, iako sam znala da se to nikada neće dogoditi. Nisam znala da li je živa ili mrtva. Nisam znala gde joj je grob, ako je uopšte negde i sahranjena. Često sam je zamišljala na obali mora, kako ulazi u vodu i korača ka pučini sve dok ne nestane među talasima. Jedno vreme sam čak maštala da je nestala u našem frižideru. Aljaska, čista zemlja, samoća, sneg, a u mojoj mašti put do tamo vodio je kroz naš pastelnozeleni frižider iz pedesetih.

Kada zažmurim, mogu i dalje da vidim majku kako stoji i priča u belu telefonsku slušalicu na malom trgu u Palmeru, Aljaska. Priča kroz sav taj beli sneg koji nas je oduvek razdvajao. Uopšte ne razaznajem reči – čujem samo njen svetli, blagi glas. I zvuke mora koji se pretaču u tupo škripanje leda. Ledene sante odozgo izgledaju kao kockice leda u čaši za koktel.

„Zdravo, Lo.“

„Zdravo, kolačiću moj.“

Ukoliko smo na plaži bili samo nas dvoje, otac i ja bismo koračali u krug, svako za sebe. Kada bismo se potom ponovo susreli, pričao mi je o ljubavi, arhitekturi, budućnosti. Nisam imala šta da kažem, ali sam ga rado slušala. Tako je i danas. Ne zato što nešto krijem, već zato što nemam šta da ispričam. U blizini drugog ljudskog bića osećam se potpuno prazno, pusto.

Nekoliko sati kasnije nastavili bismo dalje, kroz ljubičasto jutro. Vraćali smo se u kola i otac bi izašao na auto-put, i opet bismo se stopili sa bujicom vozila koja su hrlila nazad u grad. Nismo stajali čak ni kada bi se razdanilo. Vozili smo se sve do

severnijeg dela obale i zatvorskog utvrđenja kod kamenoloma. Sve je bilo u redu dok god smo bili u pokretu. Ostajali smo da sedimo u kolima čak i kada smo jeli. Tu bih i tonula u san i budila se. Piškila bih u plastičnu kutiju koju sam držala na podu ispod zadnjeg sedišta. Miris urina mešao se sa ljupkim plavičastim duvanskim dimom.

Na povratku kući, znali smo da stanemo kod jedne benzinske pumpe i svratimo u kafe-bar koji se otvarao u zoru. Pili bismo kafu i jeli slatke kolače. Sunce bi izašlo i ispunilo okolni krajolik svetlošću, kao u nekakvoj pustinji. Stajala bih podalje, kod džuboksa, i birala muziku, dok je otac pričao sa konobaricama. Kada bi se prvi gosti pojavili, on bi popio kafu na iskap, vratio se u kola i tamo me sačekao. Želeo je osoblje samo za sebe, a naročito jednu konobaricu očiju sivih poput grafita. Iako je bila veoma mlada, zubi su joj svi bili kvarni, i kada bi se nasmejala, izgledalo je kao da su joj usta puna karamele.

Muzika i sunce bi pokuljali u prostoriju. Nikako nisam mogla da prestanem da puštam muziku. Otac je morao da zatrubi nekoliko puta – tek tada bih se najzad odvukla do kola. Pre nego što bih izašla iz kafea, ubacivala sam još novčića u džuboks kako bi muzika nastavila da svira i nakon našeg odlaska, sviđala mi se pomisao da mogu da utičem na prostoriju u kojoj više nisam prisutna.

Tumarali bismo okolnim putevima još nekoliko sati i tek onda otišli kući. Moja pesma se čula kilometrima unaokolo u ovoj ravnici, po pesku, asfaltu, pepelu, sa tek po kojim, usamljenim stablom bora ili pinije. Tu i tamo jaguar bi skliznuo u susednu traku, kao da prkosi vozilima iz suprotnog smera. Ukoliko bi, pak, neki automobil iznenada, krećući se velikom brzinom, naišao u susret, otac bi se prenuo iz transa i uz nagli trzaj volana prevezao kola nazad na našu stranu puta.

Ocu se sviđalo da gazi životinje na putu. Blistavom karoserijom ciljao bi lisice, zečeve i ptice koje su pokušavale da se spasu bežeći dole, u rasplamsanu šumu. Kao neki oprezan lovac, krenuo bi da priča o smrti čim bi u daljini na putu spazio kakvu životinjicu, a potom bi skoro neprimetno pustio kola da skliznu na tu stranu puta. Osetila bih želju da se nađem na

njenom mestu, da ja budem ta ptičica smrskana o vetrobran, lane koje bi kovitlac ispljunuo ispod zadnjih točkova, dok bih ja klečeći na zadnjem sedištu posmatrala kolovoz kako nestaje za nama. Mali divlji psi ostajali su da leže nasred puta, još uvek živi, čekajući sledeći automobil, pa sledeći, i sledeći.

Otac je na auto-putu postajao usamljeni snajperista, bila je to samo bezazlena zanimacija. Oko njega se širio oreol nasilja, iako ga nijednom nisam videla da je digao ruku na nekoga. Vežbao je gađanje udaljenih meta u šumi nišaneći u haljine i spavačice moje majke, razapete između drveća. Čitava šuma bi zamirisala na nju, na lavandu i kortizonsku mast, i sav taj sneg. Ponekad bih i ja ispalila koji hitac iz saosećanja sa ocem. Posle sam uvek plakala. Nisam baš bila neki lovac.

Leti bismo od kuće poneli komade starinskog nameštaja i njima opremili jedan šumarak. Otac je to zvao našom imaginarnom sobom. Dok je ispaljivao metke u majčinu odeću, ja bih ležala ušuškana na kauču iz XVIII veka, dok su me federi boli u leđa, i posmatrala kako oblaci hitro promiču među krošnjama drveća. Otac bi nas zaklonio čipkanim zavesama razapetim između stabala, kako bi nas drugi lovci ostavili na miru. Majčini kombinezoni visili su izrešetani među stablima. Kažnjavali smo je, iako već uveliko nije bila pod našom kontrolom.

Oduvek sam se pribojavala da bi otac mogao da bude kriv za neko od dela o kojima sam čitala u novinama. Za sve ono što se i dalje dešavalo nadomak grada. Šumski požari, silovanja prostitutki, čedomorstva, fizički napadi.

Moj otac je u mladosti bio zaokupljen jednim piscem i sakupljačem leptira, Rusom u egzilu, pa me je nazvao po jednom od njegovih romana. Mojoj majci se svidelo to što ime ima internacionalni prizvuk, iako je svojoj ćerci sigurno želela drugačiju sudbinu. Dolores znači bol, a ja maštam da bi moglo da znači i ruže. Ruže imaju veze sa smrću, i tajnom, pet nabreklih ruža na ispovedaonici pod kojima se sve može ispričati. Ja pričam sve što mi padne na pamet. Pričam kako ne bih ponovo utonula u san.

Dolores je zlosutno ime za devojčicu. Više mi se sviđa Lo. Sve do svoje sedamnaeste godine mislila sam da ću umreti kao ona, Dolores Hejz, rastrzana od porođajnih bolova. Zbog činjenice da sam preživela osećala sam pre zbunjenost nego olakšanje. Iako sam nastavila da se budim i jedem i dišem, bila sam izgubila nešto ključno, instinkt za preživljavanje, nagon da se otisnem i sama izgradim svoj život.

Kada sam postala starija, otac je počeo da se otiskuje sam na noćne vožnje, dok bih ja ostajala u stanu. Sve se više izolujem u svojoj spavaćoj sobi, sve više vezujem za nameštaj i lične stvari. Gojim se, počinjem da nosim periku kako bih sakrila prljavu, masnu kosu. Starim, sanjarim, zaboravljam da živim.

Imam jedanaest godina. Imam dvanaest godina. Imam trinaest godina. Telo mi se menja, pod pazuhom i između nogu niče mi pačije paperje, a obrazi postaju bubuljičavi i nenormalno bleđi. Moja svetla kosa gubi sjaj, a ispod očiju mi je pojavljuju sve veći podočnjaci, kao tamna jezera. Počela sam da pijem iz saosećanja sa ocem. Alkohol mi postaje stalni pra-

tilac, ubrzo pijem više od njega. Moj otac je zapravo prilično umeren što se tiče ovakve vrste pijanstva. Alkohol sam nasledila od majke. Kada pijem, kao da kročim pod malu kupolu sačinjenu od svetlosti. Alkohol mi je kao nekakva rešetka spram spoljašnjeg sveta, kada mi je u telu, nemam više jaku želju da uništavam stvari.

Ja i otac provodimo sve više vremena dole kraj reke, kod napuštenog hotela na kupalištu. Darling River, kako je zovemo po jednoj reci na Aljasci. More pripada jednom drugom računanju vremena, onom u kome još uvek čekamo. Kada sam postala malo starija, počinjem tamo da odvodim nepoznate muškarce i da provodim čitave dane sa njima, pod vrbama na obali reke, dok sunce iscrtava svoj neumoljiv luk po nebu. Stalno sam pripita, od alkohola, sunca, od mirisa vode i slatkiša. Donji veš mi je poprimio miris crne ilovače, ptice poniru ka našim nagim, blatnjavim telima, kao da nas opominju, i uzmiču tik pored naših lica. Sve vreme čujem očeva kola u daljini, čujem kako pali motor, vozi nekoliko metara po makadamu i zatim ga gasi i pušta muziku da se rastače po šumi, da dopre sve do prljave, hladne obale na kojoj ja i moj pratilac provodimo dan.

Drveće me hipnotiše dok bojažljivo povija svoja leđa dole ka nama i ka toj glatkoj, sanjivoj površini, baš mi se sviđa ta divna tama koja u bujicama navire iz jezerā u ovo doba godine, kada drveće gubi sjaj i gole grane počinju da liče na crnu nit prediva spram večernjeg neba, volim kada nepoznati ljudi ispituju šavove i otvore mog tela, kada mi uzvikuju ime nad ćutljivom rekom koja ga vraća natrag, sa svim ružama i suzama koje su se oduvek komešale u njemu.

„Lo –“

Plamičak šibice koju bi otac kresnuo odjedanput bi zasjao na večernjem nebu nalik na usamljenu zvezdu, i mogu da čujem prvo, pohlepno povlačenje dima cigarete, koji zatim napušta njegova usta, raspršujući se mlečnobeo i magličast, očevi svici koji stalno bdiju nada mnom. Ponekad bi zvuk paljenja motora u blizini uznemirio tog nekog ko leži pored mene u trsci, prekidajući ga u sred pokreta. Tada bih mu ispričala o

svom ocu, ispričala bih da je on moj zaštitnik i najbliži prijatelj, da mi je jedino on preostao na ovom svetu. To bi najčešće umirilo neznanca, pa bi naša igra mogla da se nastavi, a samo se neliko puta dogodilo da se taj neko pridigne i ode.

Slabašna šuma štiti obalu od uljeza i divljih životinja. Puštam da me reka ljubi i pere, sladunjavom, smeđom vodom nalik na ulje. Toliko sam prljava da je besmisleno prati me, ali ipak cenim njenu brižljivost. Dopuštam svakome da me čupa za kosu i da mi povlači glavu unazad sve dok mi lice ne nestane u mulju. Nije da mi prija, ali mi ni ne smeta – jednostavno, dozvoljavam im da to rade. Krošnje drveća bacaju hlad preko olovnog zlata reke.

Kada bih se vratila do očevih kola, on je stajao nava-
ljen na jedna od zadnjih vrata, sa tek pripaljenom cigaretom
u ruci, nagnut nad mapu raširenu preko krova automobila.
Nonšalantno i rastrojeno, kao da me uopšte ne čeka ili kao da
me je oduvek čeka. Zalazeće sunce obasjava njegovo vošta-
nobleto lice, oči i usne mu se smekšaju kada me ugleda. Sav
se ozari, kao da je unutar njega neko upalio kakvu sijalicu, i na
trenutak bi se činilo da je za nijansu rumeniji u licu. Beli šešir,
bačen na vozačevo sedište, podseća na slatko pecivo u rerni.
Otac gasi cigaretu duže nego što je potrebno i stavlja šešir na
glavu. Gracioznim pokretom presavija mapu i pridržava mi
vrata, kao da je i on jedan od mojih ljubavnika.

Sunce polako prelazi preko neba da bi lagano, korak po korak, skliznulo u tamnu reku, kao i sve ostalo što biva progutano u njoj: mrtve životinje, nakit, prezervativi, prazne flaše i stare automobilske gume. Rastegljiva reflektujuća membrana na trenutak se rascepi ne bi li se zatim obavila oko svog plena, pre nego što ponovo postane neprobojna. Samo posebne vrste cveća ne potonu istog trena: ružičasti cvetovi magnolije i cvetovi oraha koje vetar otkida sa drveća iznad. Kada cvetovi nakon vrtoglavog pada dodirnu vodenu površinu, latice se rašire kao nekakva mala spasilačka odela koja im omogućavaju da još neko vreme požive. Na kraju, kada otpočne proces truljenja, satima ili danima, a ponekad i nedeljama kasnije, čak će i ono potonuti pod nemu, mrku vodenu površinu.

„Dođi.“

„Dođi ovamo, dete moje.“

Letnje kiše nisu mogle da ugase šumske požare. Iako se događalo da kiša pada danima, vatra bi nastavila da uništava sve oko sebe. Čudnovate plave ptice pojavljivale su se niotkuda, i odmah ponovo nestajale, kasnije se činilo da su mogle biti samo san. I bumbari, slepi miševi, lišće u plamenu koje pada preko beličaste kaldrme seoskog puta ispred nas. A u daljini, u pravcu obamrle šume, pucao bi pogled, po krajoliku nalik na pustinju u kojoj je sve prekriveno nestvarnom svetlošću koja izjeda. Tlo se sijalo od pepela i ostataka soli koje bi naneo okean kada bi zimi zapljusnuo šumu i uništio sve što tamo može da živi. Kosturi drveća boje slonovače posezali su ka nebu nalik na ostarele ruke.